

XITOIY MADANIYATINING IJTIMOIIY- FALSAFIY TAHLILI

Matkarimova Nargiz Muxamataminovna
Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti
Xitoyshunoslik Fakulteti Stajor O'qituvchisi

Annotatsiya:

Ushbu maqola xitoy madaniyatining ijtimoiy- falsafiy tahlilining ruxida ilmiy nazariy jixatdan tahlil qilingan. Bundan tashqari Xitoy falsafa maktabining o'ziga xos jixatlari va murakkabliklari haqida fikr-mulohaza yuritilgan va xulosalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Falsafa, Konfusiy, donishmandlik, avliyolar, faylasuf podshoh, dao-chilar, daotsizm.

Kirish. Xitoy falsafasi tarixida Xitoy falsafasining ruhi deb nomlangan asosiy oqim mavjud. Bu ruhni tushunish uchun, avvalo, Xitoy faylasuflarining mutlaq ko'pchiligi hal qilmoqchi bo'lgan maqsadga oydinlik kiritish kerak. Masalan, Har bir inson uchun mumkin bo'lgan eng yuqori yutuq bor. YA'ni, amaliy siyosat bilan shug'ullanuvchi inson uchun eng oliy yutuq buyuk ma'naviyat egasi hamda davlat arbobi bo'lishdir. San'at bilan shug'ullanadigan odam uchun eng yuqori yutuq - buyuk rassom bo'lishdir. Bir kishi uchun mumkin bo'lgan eng yuqori yutuq nima? Xitoy faylasuflarining fikricha, donishmandning eng oliy yutug'i shaxsning olam bilan o'ziga xosligidir. Savol shuki, bu o'zlikni qo'lga kiritish uchun jamiyatni tark etish yoki hatto «tug'ilish»ni inkor etish kerakmi?

Ba'zi faylasuflarning fikriga ko'ra, bu zarur. "Buddistlarning aytishicha, tug'ilish hayotdagi azob - o'qubatlarning manbai. Platon ham tanani ruhning qamoqxonasi ekanligini aytdi. Boshqa bir falsafa jamiyatdagi inson munosabatlari va dunyoviy munosabatlarga qaratilgan" [Kitayskaya filosofiya: Ensikl. slov. / Ros. AN, In-t Dalnego Vostoka; [N. V. Abayev i dr.]; Gl. red. M. L. Titarenko. - M. : Misl, 1994. - 573 s].

Bu falsafa faqat axloqiy qadriyatlar haqida gapiradi va transmoral qadriyatlar haqida gapirmaydi yoki gapirishdan bosh tortmaydi. Dunyoga kirish falsafasi nuqtai

nazaridan dunyo falsafasi juda idealistik, amaliy bo‘lmagan va salbiydir. “Tug‘ilish falsafasi nuqtai nazaridan, qo‘shilish falsafasi juda realistik va juda yuzaki. Bu ijobiy bo‘lishi mumkin, lekin bu noto‘g‘ri odamning yugurishiga o‘xshaydi: qanchalik tez yugursangiz, shunchalik xato qilasiz” [Chjen Syaotszyan. Kitayskaya filosofiya jizni i smerti / Chjen Syaotszyan ; perevod s kitayskogo: V. Bashkeyev [i dr.]. - Moskva: Nauka, 2021].

Tashqi tomondan, Xitoy falsafasi koinot emas, balki jamiyatga e‘tibor qaratadi; bu do‘zax va jannat emas, balki inson munosabatlari va kundalik foydalanish; bu insonning keyingi hayoti emas, balki hozirgi hayotidir. Konfusiyning bir shogirdi o‘limning ma‘nosi haqida so‘radi va Konfusiy: «Hayotni bilmasang, o‘limni qanday bilish mumkin?» («Mensius: Li Lou Shang») so‘zma - so‘z donishmand jamiyatda to‘liq axloqli shaxs ekanligini anglatadi.

Xitoy falsafasidagi avliyolar deb atalganlar Buddizmdagi Buddalar va Quddusdagi avliyolar deb atalganlar bilan bir xil toifaga kirmaydi. Bir qarashda, bu, ayniqsa, Konfusiychilikning avliyolari deb atalganlarga tegishlidek tuyuladi. “Qadim zamonlarda Konfusiy va Konfusiylik odamlari daoizm vakillari tomonidan masxara qilingan va buning sababi. Ammo bu faqat yuzaki, Xitoy falsafasini tushunish unchalik oson emas”.

O‘lim va tug‘ilish qarama - qarshidir, xuddi realizm va idealizm qarama-qarshidir. Xitoy falsafasining vazifasi bu anti-takliflarni kompozitsion taklifga birlashtirishdir. Bu anti-takliflarning barchasi rad etilgan degani emas. Ular hali ham mavjud, ammo taklif bir butunga birlashtirilgan.

Qanday qilib birlashtirish kerak? Xitoy falsafasi bu muammoni hal qilishga intiladi. Bu muammoni hal qilishga intilish Xitoy falsafasining ruhidir. Xitoy falsafasi bu birlikni nafaqat nazariy, balki amalda ham amalga oshirgan odamni avliyo deb hisoblaydi. U ham dunyoda, ham dunyodan tashqarida edi. Xitoy donishmandlarining ma‘naviy yutuqlari Buddist va G‘arb dinlari donishmandlarining yutuqlari bilan tengdir. Ammo Xitoy donishmandlari dunyo ishlariga befarq odamlar emas. Uning shaxsiyati «ichki donishmand va tashqi podshoh» deb ataladigan narsadir. Ichki donishmand o‘z-o‘zini rivojlantirishga erishishni anglatadi, tashqi podshoh esa uning jamiyatdagi vazifasini anglatadi. Faylasuflarning haqiqiy siyosatda yetakchi bo‘lish imkoni bo‘lishi shart emas.

Haqiqiy siyosatga kelsak, unda hech qanday imkoniyat bo'lmasa kerak. «Ichki donishmand va tashqi podshoh» deb ataladigan narsa, eng yuqori ma'naviy muvaffaqiyatga ega bo'lgan odamning mantiqan shoh bo'lishi mumkinligini va shoh bo'lishga eng mos kelishini anglatadi. Uning qirol bo'lish imkoniyati bormi yoki yo'qmi - bu boshqa masala va ahamiyatsiz.

Xitoy an'analariga ko'ra, donishmandning shaxsiyati ichki donishmand va tashqi podshohnikidir, shuning uchun falsafaning vazifasi odamlarda shu shaxsiyatga ega bo'lishdir. Shuning uchun falsafa nima haqida gapiradi, Xitoy faylasuflari ichki avliyolar va tashqi podshohlarning yo'li deb atashadi.

Bu bayonot Platonning «falsafa shohi» deb atagan narsasiga juda o'xshaydi. Aflotun fikricha, ideal mamlakatda faylasuf podshoh bo'lishi kerak, yoki qirol faylasuf bo'lishi kerak, faylasuf bo'lishi uchun inson uzoq muddatli falsafiy tayyorgarlikdan o'tishi kerak, shunda uning ongi «aylana oladi». narsalarning o'zgaruvchan dunyosidan abadiy dunyoga.

Aflotun aytganidek, xitoy faylasuflari aytganidek, falsafaning vazifasi odamlarda ichki donishmand va tashqi podshohlik shaxsiyatiga ega qilishdir. Ammo Aflotunning fikricha, «faylasuf podshoh bo'lgandan keyin bu uning irodasiga zid, boshqacha aytganda, majburlanadi va buning uchun u katta qurbonlik qilgan» [J. S. Ramatov, & M. N. Hasanov (2022) Abu Nasr Farobiyning ilm – fan taraqqiyotiga qo'shgan hissasi va uning bugungi kundagi ahamiyati. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 648-653.].

Milodiy III asrga kelib, Xitoy falsafasining asosiy an'analariga amal qilgan yangi daoist Guo Syan buni tuzatdi. Konfusiylilik insoniy munosabatlar va dunyoning kundalik ishlari bilan shug'ullanish donishmandlar uchun alohida vazifa emas, deb hisoblaydi. Bu uning shaxsiyatining har tomonlama rivojlanishining mohiyatidir. U bu vazifani nafaqat jamiyat fuqarosi, balki «koinot fuqarosi», ya'ni Mensi aytganidek, «osmon ahli» sifatida ham bajardi. U o'zini koinot fuqarosi deb his qilishi kerak, aks holda uning harakatlari transmoral qiymatga ega bo'lmaydi. Agar u haqiqatan ham shoh bo'lish imkoniyatiga ega bo'lsa. U ham jamiyat fuqarosi, ham koinot fuqarosi sifatida o'z burchini ado etib, xalqqa xizmat qilishdan mamnun bo'ladi.

Jumladan, mashhurlar «oq ot ot emas» munozaralariga berilib, siyosatga unchalik aloqasi yo‘qligi bilan mashhur. Biroq, mashhur oilaning rahbari “Gongsun Long «dunyoni o‘zgartirish uchun argumentni kuchaytirib, nomni to‘g‘rilashni xohladi». Bugungi kunda dunyodagi har bir siyosatchi o‘z mamlakati tinchlikni qanday istashini aytadi, lekin aslida tinchlik haqida gapirganda, ko‘pincha urushga tayyorgarlik ko‘rayotganiga guvoh bo‘lamiz”[F.A.Kushakov PERESPEKTIVI RAZVITIYA SOVREMENNOY FILOSOFII TEXNIKI. Academic research in educational sciences, 2022. 50-54.S].

Falsafa mavzusi botiniy avliyolar va zohir podshohlar yo‘li bo‘lganligi uchun falsafani o‘rganish nafaqat mana shunday bilimlarni egallash, balki ana shunday shaxsni kamol toptirishdir. Falsafa nafaqat bilish, balki uni boshdan kechirishdir. Bu shunchaki intellektual o‘yin emas, bundan ham jiddiyroq narsa. “Professor Jin Yuelin ta’kidlaganidek: «Xitoy faylasuflarining barchasi turli darajada Suqrotidir. Buning sababi shundaki, axloq, siyosat, fikrlash va bilim bir faylasufda birlashgan. tana; bilim va fazilat birlashgan. va unda ajralmas.Uning falsafasi undan unda yashashni talab qiladi; Bu o‘z-o‘zini tarbiyalash, fidoyilik va fidoyilikning sof tajribasini doimiy va izchil saqlab qolishdir, shunda u koinot bilan bir bo‘la oladi” [Valiyev, L. A. (2021). AUROBINDO GXOSHNING IJTIMOY–FALSAFIY QARASHLARIDA INSON AQLI. *Academic research in educational sciences*, 2(2), 808-815.]. Shubhasiz, bu yetishtirish jarayoni bo‘lishi mumkin emas. uzilib qolgan, chunki bir marta uzilib qolsa, bu o‘z-o‘zini qayta tug‘ilish va uning koinotini yo‘qotish demakdir.Shuning uchun, bilishda Aslida u doimo paypaslaydi, amalda u doimo harakat qiladi yoki harakat qilishga harakat qiladi. Bularni ajratib bo‘lmaydi, shuning uchun unda bor. so‘zning asl ma’nosi bo‘lgan faylasufning taklifi.U Suqrotga o‘xshaydi. Oxir - oqibat, uning falsafasi amaldorlik uchun emas.U chang bosgan va eskirgan faylasuf emas, kabinetga qamalgan, stulda o‘tirgan, Uning uchun falsafa hech qachon inson bilimi uchun bezak bo‘lmagan. g‘oyalar namunasi, balki uning harakatlariga xos bo‘lgan ko‘rsatmalar tizimi; ekstremal holatlarda uning falsafasini uning tarjimai holi deyish mumkin.

REFERENCES:

1. Burov Vladilen Georgiyevich. *Sovremennaya kitayskaya filosofiya*. - M. : Nauka, 1980. - 311 s.
2. Valiyev, L. A. (2022). GXOSH TA'LIM KONSEPSIYASINING SHAXS MA'NAVIYATIDAGI O'RNI. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 1), 241-244.
3. Sultanov, S. X. (2013). MERI PROTIVODEYSTVIYA PROTIV KORRUPSII V USLOVIYAX GLOBALIZATSII. *SCIENCE AND WORLD*, 67.
4. Fayzulla Abdullayevich Kushakov (2022). PERESPEKTIVI RAZVITIYA SOVREMENNOY FILOSOFII TEXNIKI. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 428-432. *Kitayskaya filosofiya: Ensikl. slov. / Ros. AN, In-t Dalnego Vostoka; [N. V. Abayev i dr.]; Gl. red. M. L. Titarenko. - M. : Misl, 1994. - 573 s*
5. Sultanov, S. X. (2013). MERI PROTIVODEYSTVIYA PROTIV KORRUPSII V USLOVIYAX GLOBALIZATSII. *SCIENCE AND WORLD*, 67.
6. J. S. Ramatov, & M. N. Hasanov (2022). ABU NASR FOROBIYNING JAHON ILM-FAN TARAQQIYOTIGA QO'SHGAN HISSASI VA UNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 648-653.
7. J. S. Ramatov, M. Hasanov, & L. A. Valiyev (2022). INSON DUNYOQARASHINING DINIY VA DUNYOVIY TALQINI. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2 (7), 78-82.
8. SH.Mirziyev. *Milliy taraqqiёт yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017. – B.35. O‘zbekiston Respublikasining 2021 yil 5 iyuldagi yangi tahrirdagi “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida” gi Qonuni Toshkent sh., 2021 yil 5 iyul, O'RQ- 699-son.*
9. Chjen Syaotszyan. *Kitayskaya filosofiya jizni i smerti / Chjen Syaotszyan ; perevod s kitayskogo: V. Bashkeyev [i dr.]. - Moskva: Nauka, 2021.*
10. Kadamovich, Y. J., Muzaffarovna, I. G., Maxmudovich, Y. B., Boxtiyarovna, S. S., & Xabibullayevich, S. S. (2020). Social justice as a condition of socio-spiritual stability in society. *Journal of Critical Reviews*, 7(5), 816-818.

11. Ismoil Saifnazarov, & Sirojbek Habibullayevich Sultanov (2022). IJTIMOIIY ADOLATNI MUSTAHKAMLASHDA IJTIMOIIY TADBIRKORLIKNI USTUVOP JIHATLAPI. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 71-76.

12. Ramatov, J.S., Baratov, R.O‘., Sultanov, S.H., Kushakov, Fayzulla Abdullayevich., Valiyev, L.A., & Xasanov, M.N. (2022). HOZIRGI DAVRDA IJTIMOIIY ADOLAT HAQIDAGI ILMIIY-FALSAFIY QARASHLARNING O‘ZIGA XOS TALQINI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (9), 647-656.

